

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Litteraturvetenskap
C-uppsats

Att det skämtas betyder inte att det är ett skämt
Om satiren i Martin Kochs *Vattendroppen*

HT 2010
Författare: Ted Jönsson
Handledare: Beata Agrell

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Material, syfte, frågeställning och disposition	3
1.2 Tidigare forskning	4
1.3 Avgränsningar, teori och metod	5
1.3.1 Satiriska framställningssätt	6
1.3.2 Implicit författare	8
1.3.3 Allegori och allegores	9
1.3.4 <i>Vattendroppens</i> historiska kontext	10
2. Undersökning av <i>Vattendroppen</i>	13
2.1 Berättelsens form.....	13
2.2 Det inledande företalet	15
2.2.1 Berättarnivåer	15
2.2.2 Metanivåer	16
2.2.3 Mauritz karaktärsdrag	16
2.2.4 Mauritz Fock som pseudonym	17
2.3 Berättaren Albertina Boman.....	18
2.3.1 Albertinas ramar	18
2.3.2 Albertinas trovärdighetsproblem	18
2.3.3 Albertinas karaktärsdrag	19
2.3.4 Övriga satiriska drag hos Albertina	20
2.4 Andra berättare	21
2.5 Bildning och ironiska lärdomar	23
2.6 Reformen	24
2.7 Implicit författare	25
2.8 Allegoriska drag	26
2.8.1 Allegores tillämpad på <i>Vattendroppen</i>	26
3. Avslutande diskussion	29
<u>Käll- och litteraturförteckning</u>	<u>31</u>

1. Inledning

Martin Koch (1882-1940) var en av de stora svenska proletärförfattarna i den första vågen i början på 1900-talet. Hans författarskap sträcker sig över flera genrer, från visor och dikter till prosaromaner och essäsamlingar. Han har blivit mest uppmärksammad för sina arbetarskildringar, såsom *Ellen. En liten historia* (1911), *Arbetare. En historia om hat* (1912), *Timmerdalen* (1913) och *Guds vackra värld. En historia om rätt och orätt* (1916), men även hans självbiografiska roman *Mauritz* (1939) har lyfts fram som ett betydande verk.

Dock har hans satirer, som *Vattendroppen. En historia om nykterhet och brödraskap* (1912) och *Litterära storverk i västficksformat* (1913), inte blivit direkt uppmärksammade av litteraturforskningen, trots påfallande litterära kvalitéer. Det är satirikern Martin Koch som denna undersökning skall uppmärksamma, och detta genom en narratologisk undersökning av *Vattendroppen* och dess olika framställningsätt.

1.1 Material, syfte, frågeställning och disposition

Det material som undersökningen studerar är sålunda Martin Kochs *Vattendroppen*. Syftet med undersökningen är att klargöra verkets satiriska drag, vilket kommer ske i två sammanbundna procedurer: dels genom en undersökning av de textstrategier och koder som gör att textens implicita attityder når läsaren, dels genom att granska berättarinstanserna, samt försöka klarlägga deras relationer till varandra och det fenomen W. Booth och S. Chatman benämner som ”den implicita författaren”. Huvudfrågeställningen blir således sammansatt:

- *I vilken bemärkelse är Vattendroppen en satir (dvs. hur röjer berättarinstanserna verkets satiriska karaktär, och vad kännetecknar de textstrategier som är inriktade på att aktivera en satirisk läsart?) och vilken funktion fyller den ironiska distans som därvid skapas?*

För att vidare peka på satirens mångfald kommer jag avslutningsvis att pröva om verket, som många andra satirer, öppnar sig för en allegorisk läsart. Frågeställningen för denna avslutande exkurs har formulerats på detta vis:

- *Vilka – om några – spår i texten motiverar en allegorisk läsart, och hur skulle denna kunna utvecklas?*

Undersökningen disponeras enligt följande: Först presenteras en kort sammanställning av forskning om satir, allegori och implicit författare. De teorier, definitioner och poänger som jag funnit relevanta för *Vattendroppen* har samlats, men dessa skall inte ses som definitiva för alla former av satirer, då detta är ett otroligt stort fält. De valda synsätten appliceras sedan på *Vattendroppen* genom en narratologisk undersökning.

Satirer beskrivs ofta som starkt tidsbundna och deras kontext är i hög grad viktig för förståelsen av dem. Därmed blir det nödvändigt att kort presentera en övergripande översikt av tidens nykterhetsrörelse (främst IOGT som var den organisation Koch var aktiv inom) för att förtydliga verkets kulturella och ideologiska bakgrund. Utan denna grund skulle flera av verkets dimensioner bli svåra att gripa och många resonemang bli otydliga.

1.2 Tidigare forskning

Det finns oöverskådligt mycket forskning gjord om satir. Bland denna återfinns dels forskning om satirens historiska genrer, dels försök att finna övergripande definitioner och tendenser, samt satirens funktion och effekter på läsakten. Urvalet som undersökningen bygger på är gjort med narratologiska och formmässiga förtecken. De texter som används inriktar sig på den moderna satirens framställningssätt och textstrategier – dess *modus*.¹

Kochforskningen har i allmänhet snarare betonat andra verk och därmed har *Vattendroppen* fallit utanför Koch-kanon. De mest omfattande diskussioner jag funnit om *Vattendroppen* är i H. O. Granlids avhandling *Martin Koch och arbetarskildringen* och E. Sundströms avhandling *Radikalism och Religiositet*.

Granlid påpekar hur *Vattendroppens* motiv hämtade ur Kochs erfarenhet inom IOGT, och han understryker övriga debattartiklar och texter av Koch som är kritikiska mot nykterhetsrörelsens utformning. Han beskriver *Vattendroppen* som en bok som ”samlade och koncentrerade all Kochs tidigare kritik mot nykterhetsrörelsen”². Han diskuterar även mottagandet och effekterna av boken samt påpekar de karaktärer i boken som sammanfaller med verkliga människor Koch var bekant med. Därefter gör han en innehållsmässig analys av *Vattendroppen* där han understryker dess ideologiska ställningstaganden. Han lyfter fram solidaritetstanken och Kochs kritik mot sekterism

¹För modus och genre i satiren se Edward A. Bloom: ”Satire” i *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, red.: Alex Preminger, T. V. F. Brogan, Frank J. Warnke, O. B. Harrison jr. & Earl Miner (Princeton, 1993) s. 1114. Den klassisk-romerska satirgenren är enl. Bloom ”a quasi-dramatic poem” som innefattar en polemik mellan Satirikern och Motståndaren (ib. s. 1115). Den moderna satir som här menas återgår visseligen på en antik blandgenre präglad av polemiskt framställningsätt (ib. s. 1115), men saknar den klassiska (antik-romerska) satirens speciella genrekarakteristik.

²Hans O. Granlid: *Martin Koch och arbetarskildringen* (diss., Stockholm, 1957). s. 98.

och formalism.³

Även Sundström diskuterar främst Kochs ideologiska ståndpunkter. Sundström lägger fram historiskt material och diskuterar Kochs engagemang inom IOGT och spränger där in ideologiska analyser av *Vattendroppen* som exempel på, och resultat av, Kochs vilja att reformera IOGT. Han tar fasta på Kochs kritik av nykterhetsrörelsens bildningsinstanser, och påpekar den debatt och undersökning som boken ledde till.⁴ Utöver detta påpekar han kritiken mot nykterhetsrörelsens moraliska brister. Med detta menar han främst Kochs angrepp i sanningens namn mot ”yrkeslögnare och yrkeshycklare”, högfärd, egenrättigheter samt ledarnas förtjänstresonemang.⁵

Det finns relativt mycket litteratur om nykterhetsrörelsen. Bland dessa sticker K. Rydbeckes avhandling *Nycter läsning – den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896-1925* (1995) ut. Där undersöker hon den svenska nykterhetsrörelsen och dess litteratur under de givna åren. Dock behandlas *Vattendroppen* marginellt: nämns endast på ett ställe och då i förminskande ordalag i samband med den debatt boken skapade: ”Martin Kochs lilla satir *Vattendroppen* [...], där Koch på en roligt och skickligt men mycket elakt sätt driver med nykteristerna och verksamheten i de lokala nykterhetsföreningarna”⁶

Det kan därmed konstateras att *Vattendroppens* framställningssätt inte varit i fokus för tidigare forskning och aldrig tidigare varit föremål för något omfattande studium.

1.3 Avgränsningar, teori och metod

Undersökningen kommer att granska vilka textstrategier som förbereder läsaren för en satirisk läsart. Jag kommer att närma sig texten genom ett narratologiskt perspektiv som grundar sig på G. Genettes nedbrytning av berättarinstanser. Till detta kommer försök att identifiera vilka spår i texten som skapar den spricka mellan det uttalade ordet och dess implicita betydelser som ger texten dess satiriska ironi. För att göra detta kommer det även bli aktuellt att försöka formulera vad satiren främst riktar sig mot i olika partier av boken och peka på var i texten man kan finna motsättningar och mångfald. Min avsikt är inte att förminska textens intention, utan mina formuleringar kring textens syfte ska ses som konstruktioner baserade på tolkningar för att göra en diskussion kring ironi möjlig.

³Ib. s. 104f.

⁴Erik Sundström: *Radikalism och religiositet. En studie av tidsattityd och idébakgrund i Martin Kochs diktning* (diss., Stockholm, 1961) s. 129.

⁵Ib. s. 130.

⁶Kerstin Rydbeck: *Nycter läsning. Den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896-1925* (diss., Uppsala: Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen Nr 32, 1995) s. 143f.

1.3.1 Satiriska framställningssätt

Denna undersökning har som ovan nämnts inga ambitioner att placera in *Vattendroppens* satiriska form i ett traditionshistoriskt sammanhang, och den kommer inte heller att undersöka olika historiska variationer av satiren som framställningssätt (se dock not. 1 ovan). För att avgränsa undersökningen presenteras nedan satiriska drag som grundar sig i formmässiga antaganden. Termens innebörd har förändrats under historien från att ha betecknat en tydligt avgränsad genre till ett *modus*, det vill säga ett framställningssätt som numera spänner över i princip alla litterära genrer och vars natur snarare återfinns i textens hållning.⁷

Att definiera satir blir i och med denna undersökning detsamma som att formulera de formmässiga tendenser som sträcker sig över genregränserna och är den moderna satirens själ. Dessa är visserligen situerade i en historiskt given kulturell kontext, som ger dem deras betydelse, men de måste likafullt vara möjliga att identifiera, annars blir all diskussion om satiren meningslös. I sökandet efter en definition av satiren som framställningssätt märker man snart att de flesta försök har ett par gemensamma poänger: de understryker en spricka mellan det explicit skrivna och den mening texten implicit tycks föra fram, vilket ter sig som en ironisk hållning från textens eller (den implicite) författarens håll. Samtidigt är det viktigt att berättelsen har ett objekt som den, genom att göra sig lustig över det, vill kritisera. Antagandet att en satir måste vara skarpt kritisk mot något och göra till sitt huvudsyfte att angripa detta återfinns så gott som överallt i litteratur om satir. Målet för satirens angrepp kan vara i princip vad som helst; en person, en social struktur, samhällsstrukturer, etablissemang, kulturella fenomen, folkrörelser osv.

Ironin är satirikerns främsta verktyg. Vilket i sig är ironiskt, då ironi skapar ambiguitet, samtidigt som en satir blir tandlös om dess kritik inte identifieras. Satirens angrepp måste alltså ligga under textens yta men samtidigt vara såpass tydligt att det inte går att missa. Dock går det inte att likställa ironi med satir. Enligt Z. Pavlovskis-Petit är det främsta som skiljer ironi från satir det faktum att all text kan utsättas för en ironisk läsart; även texter som är ordagrant menade kan i en främmande kontext texter uppfattas ironiska. Satiren karaktäriseras dock av fler komplexa element utöver ironi. Dessa spår ligger inbyggda i texten och kan inte appliceras fritt. Med detta menas att inte all text kan läsas som satir; identifikationen av satir är snarare resultatet av en inställning som läsare av erfarenhet lärt sig behärska och som aktiveras när hen⁸ stöter på vissa litterära tekniker.⁹

⁷Bloom s. 1114. Äv. Ann-Sofie Ekelund: *Konsten att protestera. Om satir i litteraturen* (Scripta Minora nr 23 Växjö: 1994) s. 7; samt Alastair Fowler: *Kinds of Literature, An Introduction to the Theory of Genres and Modes* (Cambridge, 1982), s. 106f., 110f.

⁸För enkelhetens skull kommer 'han eller hon' härefter refereras till som 'hen' och 'hans eller hennes' kommer refereras till som 'hens'.

⁹Zoja Pavlovskis-Petit: "Irony and Satire" i *A Companion to Satire*, red.: Ruben Quintero (Malden, Oxford, Carlton: Blackwell publishing, 2007) s. 510.

För att göra ett längre resonemang kort kan man säga att alla dessa tekniker hålls ihop av att de skapar tvetydigheter. I princip alla språkliga tekniker som skapar en ambivalens tillämpas i stor utsträckning av satirikern, vilket är naturligt då det ligger i satirens natur att undergräva sin explicita attityd. De tekniker som understryks är hyperboler, litoteser, förvridningar, liknelser, antydningar, tvetydigheter, zeugman, metaforer, oxymoron, allegorier.¹⁰ Dessa används, som senare kommer påvisas, i stor utsträckning av Koch i *Vattendroppen*. Satirens tvetydiga natur ger sig, som tidigare påpekats, främst till känna genom ett glapp mellan orden och dess mening, men glappet är kontextuellt snarare än lingvistiskt och i så måtto kulturellt relativt.

Satiren tenderar att vara överdriven på ett generellt plan, detta av flera anledningar men bland annat för att påtvinga igenkänning hos dem som är ansvariga för den företeelse som satiren attackerar. Detta leder till att satiren använder sig av generaliseringar och ”typer” för att gestalta sina karaktärer. Samtidigt måste det finnas en ironisk hållning inbyggd för att läsaren skall förstå generaliseringarna och ”typerna” som led i en satirisk teknik. Glappet mellan text och utsaga är inbyggt i texten för att uppmuntra till läsning med satirisk blick.¹¹ Det förutsätter en läsare förtrogen med de historiskt situerade koder och konventioner som satiren sätter i spel. Om inte denna ironiska hållning upptäcks av läsaren finns det en risk att hen tappar förtroendet för texten, eftersom den då framstår som okvalificerad och byggd på generaliseringar och typer som inte stämmer överens med verkligheten. Om detta skriver R. Quintero följande:

Confusions between literal fact and the truth of art remind us that satirists must ultimately rely on audiences to share a common ground of reason and, as far as literary satire is concerned, on belief. Readers of satire are expected to suspend disbelief, to play along with the game, but not ever to surrender sanity or sound judgement. And satirists may employ fiction for seeking truth but not establishing falsehood.¹²

Satirikern vill gärna visa upp människans svagheter, dumhet eller ondska samtidigt som hen inbegriper sig själv i den del av mänskligheten som kritiseras. Samtidigt vill hen förbättra världen omkring sig genom blottandet av det som är i satirens brännpunkt.¹³ Därmed får satiren en didaktisk, och ofta moraliserande, sida som lyfts fram i de definitioner som jag stött på. Detta är självklart, ty om inte texten innehåller ett ställningstagande skulle den endast vara humoristisk och inte protestera mot något.

Det blir ibland nödvändigt att presentera någon form av normalitet genom vilken satiren kan ha sin verkan. Detta kan göras genom textstrategier inriktade på att förskjuta läsarens ideal mot ett alternativ till det som visas upp i satiren. Läsaren måste förstå vilket tillstånd som förespråkas när

¹⁰Robert Harris: *The Purpose and Method of Satire* (1990) <http://www.virtualsalt.com/satire.htm> access 2010.10.19 Stycke 31-45. Äv. Bloom s. 1115.

¹¹Ekelund s. 32.

¹²Ruben Quintero: ”Understanding Satire” i *A Companion to Satire*, red.: Ruben Quintero (Malden, Oxford, Carlton, 2007) s. 5.

¹³Pavlovskis-Petit s. 514.

hen ställs inför en text som sparkar vilt omkring sig. Detta tillstånd kan naturligtvis läggas fram både implicit och explicit.¹⁴

K. Kuiper påpekar att satirens kärna ligger i hur dess form och funktion interagerar med varandra. Han menar att det blir svårt att definiera satir endast genom att diskutera dess form. Då denna kan läsas på olika sätt och missförstås skulle satiren kunna uppfattas som något annat än ironisk och då kollapsar hela vår bild av satirens natur och vi hamnar i en situation där vi inte längre kan definiera satir. En läsare måste uppfatta att de grepp som textstrategierna använder syftar till att förändra hans bild av satirens objekt, och detta till en negativ bild.¹⁵

1.3.2 Implicit författare

Vilken textuell instans är det som står för ironin och satiren, när nu dessa fenomen är implicita i texten? Att tala om författare och författarintention besvarar inte den frågan när texten väl är publicerad. För att diskutera den spricka mellan explicit och implicit utsaga som finns i verket skall vi tala om *implicit författare* och textintention. Den modell som används i uppsatsen kommer att hämtas främst från Chatmans vidareutveckling av Booths begrepp ”implicit författare”. Det underlag som används går att finna i Chatmans artikel ”In defense of the implied author”. Chatman definierar implicit författare som textens övergripande meningsstruktur: dess påståenden, konnotation, innebörd, bibetydelser och ideologiska sammanhang.¹⁶ Med andra ord är det den övergripande intention som textens sammantagna strategier genererar som är textens implicite författare. ”Intention” skall här inte förstås som avsikt (*intention*) i psykologisk mening, utan som textuell inriktning (*textual intent*) i betydelsen verkets konstruktionsprincip, dess ”principle of invention”.¹⁷ Därigenom kommer textstrategier och implicit författare att motsvara varandra.

Detta begrepps främsta uppgift är göra det möjligt att diskutera texters meningsinriktning och förhindra spekulationer kring den faktiska författarens intentioner.¹⁸ Fördelen med detta förhållningssätt är att det håller kvar resonemanget i texten och lämnar författarpsykologin. Alla texter innehåller spår som styr läsningen mot en viss uppfattning om dess hermeneutiska riktning, men det har inget med den faktiska författarens psykologiska avsikter att göra. Däremot har fenomenet implicit författare mycket med textens pragmatiska funktion att göra:

As an inscribed principle of invention and intent, the implied author is the reader's source of instruction about how to read the text and how to account for the selection and ordering of its components. It is these principles

¹⁴Quintero s. 3.

¹⁵Koenraad Kuiper: ”The Nature of Satire” (*Poetics 13*, 1984) s. 462.

¹⁶Seymour Chatman: ”In Defense of the Implied Author” i *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film* (Itacha, London, 1990) s. 75.

¹⁷Ib. s. 74f.

¹⁸Ib. s. 76.

that readers reconstitute, not the real author's original activity.¹⁹

Den implicite författaren ger alltså underlag för de läsanvisningar som är ägnade att aktivera en satirisk läsart. Därmed blottas textens konstruerade intention och satirens angrepp når fram, trots textens ofta explicit motsatta uttalanden.

1.3.3 Allegori och allegores

De flesta texter har en mångfaldig betydelse, som R. Barthes påpekar: ”Att tolka en text är något helt annat än att ge det en betydelse (en mer eller mindre välgrundad, mer eller mindre skapad sådan), det är att bedöma vad dess mångfald består av.”²⁰ Detta gäller inte minst satirer. I en satir är det ofta intressant att undersöka om textens referens skulle kunna utvidgas och även läsas allegoriskt. Kan i så fall också *Vattendroppens* referens påvisas överskrida sin bokstavliga mening och historiska kontext?

J. Whalphorn m.fl. använder begreppet allegori om litterära verk som kan eller skall läsas som en genomgående metafor. Det talas om tendenser som lyfter textens betydelser till en högre nivå. Implicit kan en text genom ställföreträdare i en smal kontext diskutera bredare och mer genomgripande händelseförlopp. Begreppet allegori delas upp i två olika processer: dels kan ett verk använda en ”allegorisk komposition”, det vill säga en allegorisk skrivart; dels kan en läsare tillämpa en allegorisk läsart:, så kallad *allegores*: ”To compose allegorically is to construct a work so that its apparent sense refers to an 'other' sense. To interpret allegorically ('allegoresis') is to explain a work as if there were an 'other' sense to which it referred.”²¹

Det bör påpekas att även om ett klassiskt allegoriskt verk är konstruerat för att läsas allegoriskt, så hindras inte *allegores* av att texten saknar allegorisk intention. Jag vill avsluta undersökningen av *Vattendroppen* med att tillämpa *allegores* för att undersöka vilken relevans texten kan ha i andra sammanhang än just kritik av IOGT:s strukturer i Kochs samtid.

Enligt P. Berek är *allegores* skild från andra tolkande läsarter genom att bortse från både historisk kontext och författarens föregivna syften.²² Chatman påpekar att anti-intentionalister normalt tar fasta på *utterance-meaning*, det vill säga historisk-kontextuell mening, i stället för *utterer's meaning*, det vill säga författarens avsikt.²³ Men i *allegores* kan tolkningen alltså även bortse från textens kontext: det som räknas är *word-sequence meaning*, det vill säga textens

¹⁹Ib. s. 83f.

²⁰Roland Barthes: *S/Z* (Staffanstorpe, 1975) s. 11.

²¹James Whalphorn: ”Allegory i. Western” i *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, red.: Alex Preminger, T. V. F. Brogan, Frank J. Warnke, O. B. Hartison jr. & Earl Miner (Princeton, 1993) s. 31.

²²Peter Berek: ”Interpretation, Allegory, and Allegoresis” (*College English* Vol. 40, 1978:2) s. 118.

²³Chatman s. 79.

lingvistiska och semiotiska mening.²⁴ Enligt Whalphorn m.fl. är det emellertid ingenting som hindrar allegores från en historisk och kontextuell läsart, det vill säga att *utterance meaning* får styra. Skillnaden i förhållande till konventionella kontextuella läsarter är bara att det sker ett byte av förståelsekategorier från det enskilda och speciella till det allmänna och generella. Eftersom dylika kategorier är tidbundna och ändras över tid, så varierar också skillnaden mellan bokstavlig och allegorisk mening. Allegores kan rentav bidra till att bevara eller upprätta en texts läsbarhet och relevans:

Given these changes in perspective, interp. that is considered allegorical does not necessarily offer a less functional reading than do other interpretive attempts to reconstitute a work written in a different place or time.[...] In the end, allegorical interp. may help to preserve a text by applying it to contemporary circumstances or even by creating the terms under which understanding itself can take place.²⁵

Det är denna relevansskapande funktion jag vill ta fasta på när jag utvecklar min allegores av *Vattendroppen*.

1.3.4 Vattendroppens historiska kontext

Nykterhetsrörelsen kan beskrivas som en uppsättning demokratiskt uppbyggda frivilligorganisationer som strävar efter att öka nykterheten i samhället.²⁶ I slutet på 1800-talet och början på 1900-talet bildades ett antal större organisationer som är en del av denna rörelse, bland annat den som *Vattendroppen* utspelar sig inom; Internationella godtemplarorden (IOGT). Organisationen grundades 1851 i USA, slog rot i Sverige 1879 och blev den första nykterhetsorganisation i Sverige som var absolutistisk. Det nykterhetsarbete som tidigare pågått hade främst syftat till att minska konsumtionen av starksprit. IOGT var organiserade i lokala loger som i fyra grupper om tre utgjorde en krets. På länsnivå sammangick dessa till distrikt. Logemötena följde en förutbestämd dagordning där paragraferna rituellt efterföljdes och bockades av inom ett slutet mötesrum. Varje kvartal valdes ämbetsmän som ansvarade för verksamhetens organisation. På samma sätt var distriktslogerna uppbyggda och även den rikstäckande storlogen.²⁷ Det är inom en av dessa lokala loger, av Koch spydigt kallad ”cenaklet *Vattendroppen*”, som *Vattendroppen* utspelar sig.²⁸

1906 skapades SGU, Sveriges godtemplares ungdomsförbund. Detta var en konsekvens av samarbetsproblem mellan generationerna inom IOGT. Inom ungdomsförbundet kunde ungdomen forma verksamheten så att det passade deras visioner. Detta kan sammankopplas med den så kallade

²⁴Ib. s. 79.

²⁵Whalphorn s. 32.

²⁶Rydbeck s. 16.

²⁷Ib. s. 17ff.

²⁸Även om det inte nämns explicit i texten är IOGT den underförstådda spelplatsen. Detta markeras bland annat genom titlarna och att de ritualer som genomförs som överensstämmer med IOGT:s.

allmänna, eller kulturella, ungdomsrörelsen som i tiden var på frammarsch. Under åren mellan unionsupplösningen och storstrejken var denna rörelse som starkast och den präglades av en närmast utopisk framtidstro med starka vänstersympatier. SGU kunde före 1909 års storstrejk ses som en del av den samlade vänstern som slogs mot det konservativa etablissemang. Genom denna politiska radikalism blev sprickan mellan SGU resten av IOGT större och SGU hade nära på ett självständigt styre.²⁹ Sundström kommenterar detta: ”Den yngre generationen företrädde ståndpunkten, att nykterhetsrörelsen som folkrörelse skulle vara ett instrument i den sociala och politiska kampen. [...] De äldre ville nog gestalta samma idé men på ett helt annat sätt. Deras motivering för rörelsen vilade på en religiös-etisk uppfattning,”³⁰

För Koch blev tiden inom IOGT något av en omvändelse där han förkastade sitt tidigare ”bohem- och konstnärsliv” för att bli mer disciplinerad och ansvarstagande. Angående Kochs omvärdering av sina tidigare ideal skriver Sundström att ”Bohemradikalismen ger vika för en disciplinerad radikalism, i huvudsak sammanfallande med socialdemokratien”³¹ Koch ställde sig starkt kritisk mot de konservativa hållningar som fanns inom organisationen och kom därmed i konflikt med traditionalister.

1910 kritiserar Koch templarordens studiekommitté för att ha tagit för löst på bildningsproblematiken. Efter en artikel som publicerades av Koch 1911 drogs det igång en livlig debatt. I artikeln talar han om studier och allmänbildning och vill se en fördjupad bildning inom parlamentariska frågor som banar väg för fria samhällsdebatter.³² Bildningsfrågan förs även samman med hans arbete för att föra in nykterhetsfrågan in i den allmänna debatten. Det var för honom viktigt att påvisa alkoholens påverkan på samhället som helhet, och därmed sätter han in nykterhetsfrågan i en rad socialpolitiska sammanhang. Sundström knyter ihop Kochs intresse för nykterhetsrörelsens bildningsarbete med det bildningsarbete som förekom inom fackliga och socialdemokratiska ungdomsorganisationer.³³

IOGT var kopplat till kristna värdegrunder och flörtade med anglosaxiska fromhetsideal.³⁴ Koch arbetade mot konservatismen och för reformer inom IOGT och detta tog sig ofta uttryck genom artiklar i Framstegspartiets tidning *Udden* och i ungdomsförbundets tidning *Kvartalsbladet*. Det var för honom viktigt att nykterhetsrörelsen blev politiskt och religiöst neutral. Det rådde officiellt en politisk neutralitet inom IOGT, men denna tillämpades endast när det passade.³⁵ Detta

²⁹ Ib. s. 19f.

³⁰ Sundström s. 117f.

³¹ Ib. s. 115.

³² Ib. s. 119f.

³³ Ib. s. 120.

³⁴ Ib. s. 114.

³⁵ Ib. s. 123.

ansåg Koch var lika olämpligt som att vid inträdet till organisationen vara tvungen att avlägga den kristna trosbekännelsen. Att tvivla på kristendomen stod inte i kontrast till att vara nykterist.

2. Undersökning av *Vattendroppen*

2.1 Berättelsens form

Berättelsen är skriven som en *charge*, eller karikatyr, av mötesprotokoll.³⁶ Varje kapitel, eller ”möte” om man skall använda protokollets terminologi, är indelat i paragrafer. De öppnas med ett rituellt genomförande av öppningsparagraferna: Mötets öppnande, bön, protokoll från föregående möte läses upp och eventuella inträdesanmälningar. Inom protokollen, som är skrivna av cenaklets sekreterare Albertina Boman, finns inskjutna protokoll skrivna av andra personer. Mötesprotokollen föregås av ett ”Företal” i form av ett mystiskt ”Brev till författaren från en av hjältarna i denna bok”, som fungerar som en förberedande paratext³⁷ som styr läsningen av huvudtexten, det vill säga mötesprotokollen. I egenskap av paratext skall företalet/brevet läsas som en egen genre med egna konventioner,³⁸ som styr läsningen mot att skilja på företal och den ’egentliga’ texten. Denna kommer att behandlas senare i undersökningen. Det finns därmed ingen övergripande extradiegetisk berättare för verket, men den som får klart mest utrymme är den intradiegetiska berättaren Albertina, och därför kommer hon i det följande även att behandlas som den huvudsakliga berättaren.

Eftersom de samlade protokollen ger en bild av ett händelseförlopp så skall jag i det följande se dem som kapitel i en *berättelse*; och eftersom berättelsen dessutom primärt är fiktiv skall jag se den som en *roman*. Att romanen är skriven i protokollform ger emellertid en känsla av autenticitet, och man kan argumentera för att formen ger uttryck för dokumentaristiska tendenser. Boken, med dess företal, utger sig för att vara verkliga dokument som endast är sammanställda, och inte redigerade av någon högre instans. Men detta ligger implicit i textens form och intressant nog motsägs det i företalet, vilket kommer diskuteras nedan, men det går fortfarande inte att blunda för den autenticitetseffekt som protokollformen faktiskt är konventionellt förbunden med och vilka signaler den skickar ut. Läsningen styrs åt att man bevittnar verkliga händelser som inte är beskrivna i ett konstnärligt utan rapporterande syfte. Textens egen existens förklaras genom dess form, vilket öppnar dörrarna för att läsaren skall leva sig in i att det finns ett verkligt arbete bakom att sammanställa romanen och inte endast leva sig in i romanens värld. Detta är ju också det som sker inom en traditionell roman där dess tillkomst skall ignoreras för att fiktionen inte skall rasa

³⁶Med *charge* åsyftas Gérard Genettes begrepp som presenteras i ”Den allvarsamma parodin”. Där definieras *charge* som texter som stilistiskt härmar tidigare verk eller traditioner med ett satiriskt uppsåt att driva med dem. Se Gérard Genette: ”Den allvarsamma parodin” (*Ord och bild*, 1990:3) s. 32ff.

³⁷Med *paratext* åsyftas Genettes begrepp: Text som tillfogas verkets helhet, men som inte tillhör brödtexten. Ib. s. 20.

³⁸Ib. s. 25.

samman. För att klargöra menar jag att fiktionen i *Vattendroppen* inte endast sträcker sig inom berättelsen, utan även utanför den, då den även styr läsaren mot att leva sig in i den outtalade ramen av föregivet verkliga dokument samlade av en karaktär utanför texten och det skildrade händelseförloppet. I så måtto är det fråga om en *dokumentaristisk roman*.

Det faktum att texten är en charge får naturligtvis andra genomgripande konsekvenser för berättelsen. Den styr sekreterarens framställning då hon blir tvungen att förhålla sig till den form eller genre som protokollet fastslår. Hon kan exempelvis använda sig av miljöbeskrivningar, långa tankebanor, yttre personbeskrivningar eller gå in på oväsentligheter. Hennes uppdrag måste vara att dokumentera de händelser och samtal som äger rum inom cenaklets väggar. Men samtidigt är Albertina en inkompetent sekreterare och hon bryter gärna mot genrekonventionerna i den meningen att hon stoppar in sina egna tankar och kommentarer på ett sätt som till och med får medlemmarna att ibland protestera. Berättelsen svänger alltså mellan att vara sparsam med onödiga detaljer och endast skildra händelseförlopp, och att presentera historiemässigt meningslösa listor med sådant som tillhör protokollformen, till att dränkas i Albertinas skvallerliknande kommentarer. Detta ger ofta en parodisk effekt gentemot protokollformen, som i sin natur bär på byråkratiska tendenser. Dessa parodieras på ett sådant sätt att de rutinmässiga protokollfraserna endast existerar som självändamål. Som paragraf 2 som ständigt återkommer som ”Broder C.D. Ledde oss i bön.” och paragraf 3 som nästan alltid återkommer som ”Protokollet från föregående möte upplästes och godkändes utan förändring av sekreteraren.” Detta blir komiskt när det ställs mot de paragrafer där Albertina helt släpper denna saklighet och nästan hanterar texten som en personlig dagbok. Exempel på detta är på s. 16 när paragraf 19 beskrivs med ett propert språk: ”Sedan inlämnade fru Karolina Bergström följande anklagelse mot syster Karlsson: - Jag får härmed anklaga fru Lovisa Karlsson som kallat mig lögnhals och ditt usla stycke.”³⁹ Paragrafen omedelbart efter skiftar tonen och det låter såhär: ”§20. Alltid skall det vara bråk numera när vårt cenakel har trevligt och all fest blir alldeles förstörd. Somliga borde ha vett att hålla sig borta och inte störa åtminstone när August bjuder på kaffe. Cenaklet beslöt att fru Bergströms anklagelse skulle behandlas som ena mål [...]”⁴⁰

Albertina sitter och skriver för att cenaklets historia skall sparas till omvärlden och kommande generationer inom rörelsen. Detta gör hon på uppdrag av de andra medlemmarna som valt henne till sekreterare. Genast tappar berättaren och hennes dieges direkt i trovärdighet eftersom ingen sekreterare är objektiv, hur mycket hon själv än vill tro det. Det är ingen överraskning att hon visar sig mer eller mindre korrupt och framställer omnämnda personer efter privat tycke och smak.

³⁹Martin Koch: *Vattendroppen. En historia om nykterhet och brödraskap* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1912) s. 16.

⁴⁰Ib. s.16.

Det är rimligt att anta att i princip alla intra- och homodiegetiska berättare har problem med trovärdigheten vad gäller förhållandet mellan den värld de "lever i" gentemot den de framställer. Men oftast blir inte detta ett problem eftersom de eventuella sprickor som finns är oväsentliga; den dieges som föreligger är den enda man behöver bry sig om då det är den homodiegetiska berättarens upplevelser som är relevanta. I *Vattendroppen* är dock denna spricka högaktuell då den avslöjar många av de satiriska dragen i berättelsen. Efterhandskonstruktioner och förvanskning av händelserna är viktigt då mycket av satiren i berättelsen ligger just där. Men detta är trots allt något som sällan står direkt utskrivet utan ligger illa dolt under Albertinas absurda framställning. Läsaren leds till insikten att hon inte går att lita på. Det finns ett antal ställen i boken där hon explicit får kritik riktad mot sig för att hon inte förprotokoll bra nog. Det är främst Nils Sander som ända fram till slutet av boken påstår att hon inte skildrar händelser rättvist och att hon blandar in skvaller och rena spekulationer som om det vore sanningar. Men det ligger också implicit i sättet hon skriver.

2.2 Det inledande företalet

Hela boken inleds som framgått av ett "Företal" med undertiteln "Brev till författaren från en av hjältarna i denna bok".⁴¹ I titeln tilltalas alltså någon kallad "författaren", och det visar sig i slutet av företalet att personen som skrivit brevet kallar sig "Mauritz Fock". Företalet är kort, men det innehåller många märkliga inslag och är intrasslat i en röra av metalepser och otydligheter när det gäller berättarnivåer.

2.2.1 Berättarnivåer

Först och främst kan man fråga sig vem Mauritz Fock är. Mauritz förekommer på ett senare stadium i romanen men detta lämnar vi för tillfället och fokuserar på hur han framställs i detta sammanhang. Här presenteras motsägande information om vilken del Mauritz har i bokens fiktiva skapande. Det påstås att han skrivit resten av boken, samtidigt som den han tilltalar också kallas "författaren". Han skriver tidigt att "Härmed sänder jag dig några anteckningar, samlade under ett mångårigt medlemskap i cenaklet Vattendroppen. Jag överlämnar åt dig att använda materialet på bästa sätt."⁴² Vad menas med de orden? Han sänder anteckningar som är samlade, alltså inte nödvändigt skrivna av honom, och dessa skall "författaren" använda på något sätt. Menar han här att "författaren" skall bygga en text på dessa anteckningar? Eller menar han att "författaren" skall göra ett urval av ett större antal texter? Frågorna ges inga svar, men det ges i vilket fall intrycket att "författaren" skall använda materialet Mauritz skickat. Detta ger texten en känsla av att det "förekommit" ett undersökande av dokument och mer eller mindre stora omskrivningar av verkliga möteshandlingar.

⁴¹Ib. s. 3.

⁴²Ib. s. 3.

Senare i företalet ger Mauritz motsägande uttalanden om protokollens uppkomst: ”För att värdigt hylla dem och deras stora gärningar har jag tillgripit protokollets konkreta form.”⁴³ I dessa rader ges bilden av att Mauritz har skrivit den text som följer. Detta ter sig inte märkligt förrän läsaren läst första mötesprotokollet och inser att den som skrivit under det, och gör anspråk på att vara upphovsman, är Albertina Boman, logens, eller cenaklets, sekreterare. Betyder detta att Albertina är en person skapad, eller framställd, av Mauritz som befinner sig i en berättarnivå under Mauritz? Detta är en problematisk tankebanan, då Mauritz samtidigt säger att ”Den kulturbild jag härmed överlämnar i dina händer gör naturligtvis inte anspråk på att äga något litterärt eller artistiskt värde. De är endast ett enkelt vittnesbörd, avgivet i sanningens namn.”⁴⁴ Det blir inte bättre av att Mauritz är frånvarande under större delen av historien, men på ett fåtal ställen under andra halvan dyker upp som person i berättelsen inom ramen av den verklighet som Albertina skildrar, och då aktivt deltar i handlingen.

Om vi nu kort återgår till den instans Mauritz tilltalar som ”författaren”, kan ett par konkreta slutsatser dras: Det är till denne person som Mauritz skrivit brevet och skickat fler dokument. ”Författaren” skall använda materialet Mauritz skickat på något sätt. ”Författaren” nämns aldrig mer i verket annat än i underrubriken och dess främsta berättartekniska funktion verkar vara att ge Mauritz någon att tilltala. Frågan är om det är tänkt som en lek med den instans läsaren identifierar som implicit författare, eller om det syftar på någon annan form av högre uttalad berättarinstans.

2.2.2 Metanivåer

Företalet har flera metatextuella inslag då det handlar om resten av bokens tillkomst, dock är dessa höljda i dunkel och svåra att bena ut. Dessa är intressanta och skänker en viss mystik kring bokens fiktiva tillkomst. Men jag finner det meningslöst att försöka att reda ut dessa olika berättelsenivåer, då alltför många motsägande detaljer tyder på att det hela är en lek med metanivåer som inte helt skall *kunna* redas ut. Texten ger intryck av att driva med läsarens förväntningar men genom detta introduceras också verkets ironiska hållning. Därmed fungerar dessa tvetydiga metaelement som en strategi för att förbereda en satirisk läsart.

2.2.3 Mauritz karaktärsdrag

Efter denna korta genomlysning av den ironiska hållningen när det gäller berättarnivåerna i företalet blir det intressant att bryta av och undersöka Mauritz som person. Är Mauritz en satiriskt gestaltad karaktär?

Mauritz ger intryck av att vara mån om att understryka sin bildning. Av någon anledning vill

⁴³Ib. s. 5.

⁴⁴Ib. s. 5.

han gärna förmedla föreställningen att det är höglitterära influenser som styr hans associationer. Detta bör ställas i relation till ”författaren” som han tilltalar. Han visar vördnad inför denna ”kära vän” och de högtravande ordalagen tyder på att han gör sig till för någon han har stor respekt för. Som för att markera att de båda har samma kulturella kapital använder han sig friskt av ordspråk och citat, samt drar smått hutlösa paralleller till både historiska och fiktiva karaktärer. Detta går minst sagt till överdrift när han jämför logen Vattendroppen med Nattvarden. Till råga på allt påpekar han deras ödmjukhet, som för att påpeka sin egen. Även fattigdomen delar tydligen Jesus och hans lärjungar med Vattendroppen och deras budskap erövrade världen.

Mauritz verkar också smått besatt av sanningen. Han bifogar en relativt meningslös dikt som handlar om vattnets renhet och påpekar med stor vördnad den sanning som den förkunnar. Latinska ordspråk om sanning citeras friskt då han anser att fienden är ”yrkeslögnare och yrkeshycklare”, känner en vördnad inför cenaklet och dess medlemmar ”som ärligen sträva genom mörkret mot sanningen!”⁴⁵

Intressant nog identifierar han och påpekar likväl de problem som skildras inom Vattendroppen. Han påpekar att samtidigt som medlemmarnas vilja är stark så saknas det något i deras arbete. Det understryks att begreppet cenakel används för att beteckna en samling människor som utvecklar inbördes beundran och dömer utomstående. ”Chronsoughs ande svävar över Vattendroppen” säger Mauritz,⁴⁶ vilket inte kan läsas som något annat än en bekräftelse av de problem som genomsyrar cenaklet Vattendroppens möten.

2.2.4 Mauritz Fock som pseudonym

Mauritz Fock blev senare under Kochs författarskap hans självbiografiska pseudonym. Dock måste det anses felaktigt att utgå ifrån att Mauritz är en öppen kanal för Koch att fläka ut sig själv. Koch hade trots allt vid detta tillfälle ännu aldrig använt Mauritz som en självbiografisk pseudonym. Likafullt kan antas att Mauritz har något gemensamt med den verkliga Koch. Han är ironiskt framställd, men är fortfarande i någon mening Kochs ställföreträdare, och därmed skänks företalet nyanser av försvarstal och självkritik. ”Moralistens tillvaro skulle vara outhärlig, om den inte samtidigt vore självkritik.” skriver Erik Sundström.⁴⁷ Skall man kritisera andra måste man även ha en viss självkritik inbäddad för att inte endast framstå som arrogant.

Man kan utgå från att Mauritz Fock fungerar som en kanal för Martin Koch att förbereda läsaren på textens fortsatta flerbottnade karaktär. Företalet ter sig som en lek med berättarnivåer och

⁴⁵Ib. s. 6.

⁴⁶Ib. s. 5. Chronsough är ett begrepp hämtat från August Bondesons (1854-1906) satiriska roman *Skollärare John Chronsoughs memoarer* (1897-1904). En ”Chronsough” är en halvbildad person som präglas av en okritisk vördnad för auktoriteter och lärda, och som agerar översittare gentemot personer hen finner obildade.

⁴⁷Sundström s. 114.

har metatextuella element och en viss distans till resten av verket. Denna distans skänker autenticitet, då den hjälper till att stärka den dokumentaristiska illusionen av att det faktiskt är verkliga protokoll som läsaren kommer att få ta del av. Det understryker antagandet att det är två olika personer som skrivit företalet respektive resten av verket. Men som tidigare nämnts underminerar Mauritz samtidigt detta och bryter fiktionen genom att understryka texten som fiktion. Detta är i sig satirens hjärta. Den arbetar med att bygga upp en trovärdig, men överdriven dieges. Genom att skapa karaktärer som underminerar sina egna handlingar och åsikter blir igenkänningen stor samtidigt som kritiken blir sylvass.

2.3 Berättaren Albertina Boman

2.3.1 Albertinas ramar

Albertina har som person inte kontroll över historien. Hon styr hur den skildras, men inte över det som för karaktärerna inom diegesen är verkligt. Händelserna fortlöper utan hennes inblandning, men samtidigt är det hon som framställer dem. Hon väljer därmed vad som skall skildras, och vad som lämnas ute, samt hur det skall vinklas. Hon är en intra- och homodiegetisk berättare som inte har möjlighet att se in i de andra personernas sinne och skildra deras tankebanor. *Vattendroppen* har formen av en samling fiktiva iakttagelser och reflektioner antecknade ifrån en ytterst partisk källa. Detta är väldigt viktigt då det satiriska framställningssättet kräver att läsaren snabbt identifierar detta och ställer sig kritisk mot Albertina. Om man skulle tänka sig en läsare som inte förstår att den implicite författaren förhåller sig ironiskt mot sina karaktärer, skulle hela bokens tyngd försvinna och de flesta av de framförda åsikterna skulle vara enbart korkade. Men korkade är just vad karaktärerna skall framstå som.

2.3.2 Albertinas trovärdighetsproblem

Albertinas åsikter präglar starkt berättelsen. Hon gömmer sig förgäves bakom en falsk objektivitet, som satiriska textstrategier uppmuntrar läsaren att direkt genomskåda. Det visar sig nästan genast att Albertina är partisk när det gäller framställningen av de händelser som äger rum under mötena. Detta sägs rakt ut på ett antal ställen, men ligger konstant implicit i texten. Det i förhållande till protokollets genrekonventioner regelvidriga framställningssättet vittnar om partiskhet. Detta märks genom att Albertina med vördnad beskriver vissa personer, medan hon knappt bokför andra. Exemplevis citerar Albertina ofta Överste Templare br. O. Hjelm rakt av eller lägger mycket plats på att parafrasera honom,⁴⁸ samtidigt som hon kastar in sina egna iakttagelser om hur fantastisk han är. När hon dock tvingas anteckna det som hennes motståndare säger, så är hon påfallande

⁴⁸Hjelm är cenaklets ordförande. Han är, som senare kommer att påvisas, roten till många av problemen inom cenaklet.

kortfattad, dock följer gärna en kommentar som understryker att personen i fråga är en bråkstake och att dennes ord är olämpliga och elaka.

M. Bachtin påpekar att vi i alla ord och mimetiskt återgivna repliker i romanen, kan finna dubbla meningar:

Där vi i en författarkontext kan iakta, låt oss säga en hjältes tal, har vi i en och samma kontext att göra med två tal-centra och två tal-enheter: författarutsagans [berättarens] enhet och hjälteutsagans [karaktärens] enhet. Men den andra enheten är inte självständig, den är underordnad den första och innesluten i den som ett av dess moment.⁴⁹

Detta tankesätt är högst relevant för *Vattendroppen*, där allt (med undantag av företalet och protokoll författade av andra karaktärer) som sägs filtreras på ett påtagligt sätt genom Albertina. Detta sätter även tummen på den sanningsförvrängning som är ständigt närvarande genom boken och som Albertina är ytterst ansvarig för. Mycken humor/satir ligger just i att hon är dålig på att dölja sin historieförvanskning och ständigt avslöjar sig själv som någon som inte direkt håller sig till sanningen.

2.3.3 Albertinas karaktärsdrag

Följande exempel ges för att förtydliga Albertinas frisinna inställning till sanningen och bevisa att hon utnyttjar sin post som sekreterare för att fälla domar:

Protokollet från föregående möte upplästes av sekreteraren, och då sade Nils Sander, att han ville protestera på det skarpaste mot protokollet för det stod, att han hade varit ute och kurtiserat med Biträdande Marskalken, och i det instämde O. Engström och Helena Bergström, som sade att de inte hade kurtiserat alls, utan bara varit ute och gått i sällskap, och det var ju precis som det stod i protokollet att de hade varit ute och drivit på gatorna, och cenaklet brydde sig inte alls om deras protest, utan man ska ha reda på sig när man vill protestera, för jag har suttit sekreterare i så många år, så jag behöver inte lära mig av några ungtuppar, och därför så godkändes protokollet.⁵⁰

En tendens som är tydlig hos Albertina är hennes intresse för kafferepsskvaller. Hon gottar sig gärna i intriger på ett sätt som närmast för tankarna till pladder inom sektliknande mindre grupper som irriterar sig på 'andra' människor. Hon ventilerar sina fördomar mot ungdomar för att hon helt enkelt vill att de skall vara sanna, annars förlorar hon ju sin 'fiende' och hennes liv blir mindre intressant. Det ter sig som att hon närmast lever för sin roll som sekreterare inom cenaklet och tolkar detta som ett privilegium hon fått för att hon är så ytterst begåvad att allt hon säger per automatik blir korrekt. På samma sätt ser hon på Hjelm som trots allt är Överste Templare; han vet nog bäst för han är mycket klok och har varit med länge. Dessutom är han ingen bråkstake utan en rättvis man som vet när man skall sätta ned foten och skälla ut bråkstakarna: "Då sade Nils Sander, att det beslutet var visst inte enhälligt, eftersom det var många som inte hade velat vara med om det beslutet, men det gör det samma, som vår gamla Överste Templare brukade säga, för det var så gott

⁴⁹Michael Bachtin: *Dostojevskijs poetik* (Gråbo, 2010) s. 225.

⁵⁰Koch s. 72f.

som enhälligt⁵¹. Vid det möte som citatet avser var inte ens Hjelm med, men det hindrar inte Albertina från att dra in honom. Så starkt är hierarkin inpräntad i henne att hon anser att Överste Templare är det samma som Hjelm, och ungdomar som Sander är detsamma som bråkstakar. Kontexten för följande citat är att det precis redovisats att styrelsen valt ombud till distriktets möte utan att rådfråga cenaklet, och detta motsätter sig Sander:

Cenaklet godkände enhälligt styrelsens val, och br. Nils Sander, som väl skulle vara kvick, sade att cenaklet fick uttala sin tacksamhet till styrelsen, som gjorde sådant arbete alldeles gratis, för om cenaklet hade fått välja så hade kanske orätta personer blivit valda, och han var för sin del tacksam, sade han, att han slapp bli omvald i programkommitten, men han kanske inte var så tacksam ändå, när han sade så, fast nu får han ju mer tid att gå ut och driva med flickorna, som visst är det enda nykterhetsarbete han gör.⁵²

Koch har alltså skapat en berättare som karaktariseras av samma brister som målet för *Vattendroppens* attack: fraslärdomar, ordkulisser och bakåtsträvare inom nykterhetsrörelsen. Detta är något som R. Harris tar upp som ett vanligt grepp inom satirer:

The satirist, therefore, will display his critical attitude and implicit morality through irony [...], often by creating a narrator who appears to be as much a hypocrite as the target of the work, but who exposes himself and the target by his lack of true perception or inability to hide his hypocrisy.⁵³

Problemen inom cenaklet *Vattendroppen*, som kan ses botten i Hjelms auktoritet, späs på av att de flesta av medlemmarna följer hans ord utan att tänka efter, däribland Albertina. Inom cenaklet är alltså ifrågasättande av maktöverträdanden och maktmissbruk det samma som att vara förrädare. Står man inte bakom Hjelm är man alltså inte en sann nykterist. Som tidigare påpekats är dessa hårddragna och smått vansinniga slutsatser en del av den satiriska ironin som bygger upp den implicita kritiken. Albertina vänder mot slutet av boken kappan efter vinden. Som nämnts är hennes framställning av Hjelm fantastisk omhuldande, men detta förändras när han blir utestängd från cenaklet. Då tvärvänder hon i sin framställning och börjar kasta skit på honom.⁵⁴

2.3.4 Övriga satiriska drag hos Albertina

Samtidigt som Albertina är frustrerande som psykologisk person är hon en tydlig litterär konstruktion och det är viktigt att påpeka underhållningsfaktorn i allt detta. Om romanen inte vore med en viss distans humoristiskt vinklad hade Albertina enbart blivit provocerande genom sin enfaldighet. Men Albertina är en fängslande berättare då man som läsare sitter och väntar på nästa hutlösa utlåtande. Framställningens överdrivna karaktär motverkar möjligheten att ta henne seriöst, och därigenom placeras den tilltänkte läsaren på precis den distans som krävs för en satirisk läsart.

I avsaknad av andra karaktärer fyller ofta Albertina en funktion som ställföreträdare för hela cenaklets tankar och attityder. Ofta arbetas henns åsikter in i beskrivningen av situationer eller

⁵¹Ib. s. 121.

⁵²Ib. s. 73f.

⁵³Harris stycke 19.

⁵⁴Se vidare under ”2.6 Reformen”

parafraseringar av dialog så att det hela liknar bakvänd, eller korrupt, fri indirekt diskurs. Med detta menar jag att Albertina citerar eller refererar karaktärerna så att fokaliseringen blir hennes egen. Hon formulerar de tendenser inom cenaklet som satiren riktar sig mot och personifierar implicit cenaklets alla osjälvständiga medlöpare.

2.4 Andra berättare

Utöver Albertinas förekommer även protokoll skrivna av andra sekreterare, som därmed intradiegetiskt tar över Albertinas berättarfunktion. Centralt för dessa protokoll är den rättsprocess som inleds i början av boken och som följer mötena under det kvartal historien utspelar sig. Rättstvisten går ut på att syster Karolina Bergström anklagar syster Lovisa Karlsson för att ha stulit bröd som blivit över från en julfest i cenaklet. Karlsson anklagar därefter Bergström för att inte tala sanning, varpå Bergström åter anklagar henne för att ha kallat henne (Bergström) för lögnhals och ”ditt usla stycke”. Denna konflikt växer stadigt under boken och det verkar som att de flesta av medlemmarna tar Karlssons parti, vilket även Hjelm och Albertina gör. Det hela spårar snart ut och blir som en häxjakt på Bergström, och pratet liknar mest skvaller i stil med att ”man vet allt hur den där Bergström är”. Bergström känner sig orättvist behandlad då hon blir straffad och utsparkad. Hon överklagar till Distrikt Cenaklet och får av dem rätt, vilket retar upp Hjelm och de andra som av Distrikt Cenaklet blir anklagade för att ha varit partiska och dömt Bergström på personliga grunder. Detta överklagas till National Cenaklet och då skriver Hjelm och hans gäng ett personligt brev till Ordenschefen för att få honom att döma ”rätt”, vilket han inte gör då han inser att cenaklet inte dömt rättvist mot Bergström.

De två protokoll som är skrivna av någon annan än Albertina, och bifogas tillsammans med de ordinarie mötesprotokollen, behandlar en undersökning gjord av Karl Boman (Albertinas man), en O. Engström och en Gustav Nilsson, ”Rannsakningskommitténs ordförande”.⁵⁵ Detta protokoll har i princip samma karaktär som Albertinas, så det finns inte mycket att tillägga på den punkten, dock blir berättarrollen litet besvärlig, då Albertina beskylls för att ha skrivit även ett av dessa protokoll. Detta kan naturligtvis bara vara något som en karaktär beskyller henne för, men det är fortfarande ett intressant inslag. Är Albertina såpass mån om att vara sekreterare att hon skriver ett protokoll som hon inte har befogenhet att skriva, och undertecknar med sin makes och en annan medlems namn? Det finns dock två detaljer som motsäger detta. Den första är att sekreteraren för rannsakningsprotokollen stavas fel på socialist medan Albertina aldrig gör det annars. Felstavningen ”sossalist” förekommer två gånger, och det måste ses som ett led i den implicite författarens strategi (och ytterst ett medvetet drag av Koch). Den andra är att Albertina konsekvent använder § för att

⁵⁵Koch s. 36-41.

beteckna paragraf, medan sekreteraren för dessa protokoll skriver ”Par.”. Därmed kan antas, att läsaren skall inse att det bara var tomma anklagelser mot rannsaktionskomitén och att Karl Boman skrev dessa protokoll. Värt att påpeka är att Karl Boman blir förermål för satir på samma sätt som Albertina. Även han framstår som skvallerintresserad och osaklig i sitt protokollförande.

Genom denna rättsprocess skickas det brev mellan de olika instanserna inom rörelsen, vilka bifogas protokollen, och läsaren får därmed en inblick i hur denna ter sig. Det bifogas också delar av ett protokoll från Distrikts Cenaklets möten där frågan behandlas, och detta ter sig mer professionellt skrivet än Albertinas protokoll. Samtidigt driver texten med det byråkratiska språket och den överdrivet sakliga framställningen. Distrikts Styrelsen skickar ut ett frågeformulär till medlemmarna av Vattendroppen för att de skall få en grund att stå på i sin bedömning.⁵⁶ Detta är visserligen ett mer seriöst tillvägagångssätt än cenaklets process, som mer eller mindre gick ut på att Hjelm dömde efter behag, men formuläret är fortfarande löjligt och den ironiska distansen syns även här där Albertina inte är en styrande faktor. Ett exempel på detta är frågan om medlemmarna sett syster Karlsson bära hem bröd i en korg. ”I så fall, var det / a) en liten korg (bärkorg o. d.)? / b) en halvstor korg (matsäckskorg o. d.)? / c) en stor korg (torgkorg, kålfat o. d.)? / d) en klädkorg?”⁵⁷ Efter detta fortsätter den absurda utfrågningen, bland annat frågas om Karlsson har barn och om dessa är födda inom äktenskapet.

Senare i boken bifogas ett brev från ”National Cenaklets Chefsexpedition den 20 hujus” inom ett mötesprotokoll.⁵⁸ Detta utlåtande angående rättegången kommer från Ordenschefen och utmärks av en så torr och byråkratisk framtoning att formuleringarna blir labyrintartade och nära på oförståeliga. Meningarna är oändligt långa och formulerade på ett sätt ger intryck av att vara skrivna så exakt och klart som möjligt, så att inga missförstånd skall kunna uppstå. Ironiskt nog innehåller texten så många förtydliganden att den är näst intill oläslig. Här blottas åter den löjligt byråkratiska och juridiskt anlagda sidan av de högre instanserna av rörelsen: ”Till yttermera visso att Jag detta skäligen prövat haver, prövar Jag än vidare skäligen att denna vädjomålsdom med National Cenaklets sigill samt Min Egenhändig Namnteckning förse.”⁵⁹ En intressant iakttagelse är att det på denna nivå inte sker någon större utredning av rättegången utan det bedömningsarbete som görs i frågan verkar bestå av att Ordenschefen läser igenom de papper han får och tycker till.

Det bifogas även fler uttalanden i protokollen som ej är skrivna av Albertina, och dessa kommer att behandlas i rubriken ”2.6 Reformen” nedan.

⁵⁶Ib. s. 60f.

⁵⁷Ib. s. 60f.

⁵⁸Ib. s. 84ff.

⁵⁹Ib. s. 86.

2.5 Bildning och ironiska lärdomar

Bildningsarbetet var som framgått centralt i folkrörelserna och inte minst inom nykterhetsrörelsen. För att förtydliga den genomgående ironin i texten, när det kommer till vad bildning är, ska jag här påpeka några av de ironiska lärdomar som presenteras av karaktärer i *Vattendroppen*. Dessa kan delas in i explicit uttalade samt underförstådda, som är såpass tydliga att de blir omöjliga att inte tolka ut genom långa haranger från främst Hjelmns sida.

- Opartisk är ett urgammalt grekiskt ord som ordagrant betyder ”den som håller med rättvisan”. Vilket betyder att man håller med majoriteten, om man går emot den allmänna uppfattningen är man ju partisk, heter det.⁶⁰
- Människans förnämsta livsuppgift är att vara nykter, att leva riktigt, att alltid tala sanning och att vara frisinnad, men frisinnad på rätt sätt, vilket är att inte svärta ned sina medmänniskor (om de inte är ungsocialister eller allmänt pack).⁶¹
- Att vara frisinnad är att hålla med de äldre. (Till detta resonemang är det viktigt att påpeka att ungdomen får inte ha för mycket frihet då den skall följa i de äldres fotspår och vara frisinnade)⁶²
- Ungdomar är socialister och socialdemokraterna är ett frihetsfientligt parti som vill sätta tvångströja på samhället. De vet inte vad riktig frihet är. Frihet är detsamma som att välja att inte dricka.⁶³
- Att förråda den stora nykterhetssaken är att vara landsförrädare. (En sådan skall straffas för denne är inte fri till sitt sinne.)⁶⁴
- Att vara nykterhetsvän är inte att vara nykter och vara med i nykterhetsrörelsen, utan att hålla med Ö.T. Hjelm och inte ställa till med ”bråk”.⁶⁵

Dessa ”lärdomar” är här parafraserade, ty när de dyker upp i texten är de ofta dolda bakom tomt, men genomskinligt prat som många av cenakelmedlemmarna gärna köper eftersom de själva inte tänker efter utan endast litar på sina visa ledare. Lärdomarna utgör tydliga markörer för en ironisk hållning och textintentionen går, om inte tvärt emot dem, så i vart fall mot att driva med fraslärdomar och ordkulisser som cenkets Chronschoughska personer lätt häver ur sig och som är innehållsmässigt undermåliga.

⁶⁰Ib. s. 67.

⁶¹Ib. s. 50f.

⁶²Ib. s. 55.

⁶³ Genomgående tanke.

⁶⁴Ib. s. 51f.

⁶⁵ Genomgående tanke hos Albertina och Hjelm fram till ”reformen”.

2.6 Reformen

Hitintills har undersökningen främst kretsat kring de rent satiriska dragen i romanen och därmed har slutkapiteln hamnat i bakgrunden för undersökningen. Dessa är dock speciellt intressanta, då i dem romanens cyniska attityd förändras och karaktärer som vill förändra de ingrodda tidigare kritiserade tendenserna presenteras.

I de sista kapitlen får de unga reformisterna större spelrum och de vinner gehör hos cenaklet. Därmed släpps de även fram i berättelsen/protokollen på ett mindre vinklat sätt av Albertina. Det hela kan sägas börja med en längre skrivelse som Mauritz Fock läser upp och ber att få bifogad i protokollet. Detta görs och plötsligt förändras tonen i texten direkt. Albertinas vimsiga röst försvinner och byts ut mot Mauritz fokuserade. Detta röstbyte rycker upp berättelsen och den blir plötsligt något allvarligare än tidigare. Satiren tar ett litet steg tillbaka och lämnar plats för en explicit kritik av sitt objekt.

Mauritz karaktärsdrag känns igen i texten från företalet då han börjar med att referera och markera sitt kulturella kapital. Företalet planterar alltså en förväntan att Albertina inte parafraserar hans tal när han senare agiterar på mötena, utan för ned det i princip ordagrant. Detta bekräftas genom att hennes karaktäristiska förvrängningar i detta fall inte är påtagliga. Mauritz kallar sig i företalet för ”en av hjältarna i denna bok”, och med detta måste menas att han då ser sig själv som en av de drivande krafterna bakom reformen som sker. Även om ordet hjälte kanske används som synonym för huvudperson eller aktör så markerar han sin inblandning i handlingen som viktig, eftersom han redan i rubriken på företalet lyfter fram sin medverkan. Nils Sander går i täten bland de ungdomar som är medlemmar i cenaklet, och de får hjälp av Mauritz från ungdomsförbundet.

Både Granelid och Sundström tar fasta på karaktären Johan Anderssons roll inom reformen och Sundström går såpass långt att han kallar honom för en deus ex machina. Vilket kan vara en lätt överdrift, då mycket av det arbete reformisterna gör innan Andersson kommer in i bilden egentligen är det som gör det möjligt för honom att träda fram, men han har ändå en viktig poäng: Andersson spelar en stor roll i att övertyga cenaklet och hans långa tal blir som ett explicit förtydligande av mycket av den kritik som tidigare förts fram via ironi. I och med hans tal stramas allvaret åt ännu mer, men det som framför allt gör att attityden förändras inom cenaklet är två saker. Dels ger han hundra kronor av sina sparade pengar för att rädda cenaklet ur en ekonomisk kris som drabbat dem efter det att Hjelm lämnat dem. Hjelm hade nämligen genom kontakter förhandlat sig till en lägre hyra för möteslokalen som nu återgår till att vara högre; dessutom hade han lånat ut pengar han nu ville ha tillbaka direkt med ränta. Dels talar Andersson från hjärtat på ett helt annat sätt än ungdomarna gjort. Deras kritik var främst rationell och hade sin grund i moraliska principer. Men cenaklet, och Albertina, är irrationella och har svårt att ta till sig deras kritik och fann den märklig

och svårgripbar, därmed litade de hellre på Hjelm som var deras tänkare och ledare. Men när Andersson gör denna generösa gest att ge så mycket pengar, trots att han är fattig, och lyckas hålla ett tal där han vädjar till cenaklets känsloliv går reformisternas kritik äntligen hem hos alla medlemmarna. Inskränkta som medlemmarna är faller de inte för *logos* som kommer ifrån en talare med fel *ethos* (ungdomar och bråkstakar), men för *pathos* öppnar deras ögon då talaren har rätt *ethos*, (det vill säga är en av dem). De kan se att de blivit utsatta för manipulation av Hjelm och att de bråk som uppstått snarare var kopplade till hans vilja att bibehålla sin makt. Det framkommer hur Hjelm girigt missbrukat pengarnas makt, och under övergångsperioden försökte han i princip utpressa cenaklet för att hålla fast vid sin maktposition. Andersson är dock en ärlig nykterhetskämpe som är villig att offra sin egen välfärd för att hjälpa den stora saken. För detta vill han inte ha något i gengäld annat än att de ska lägga allt bråk bakom sig och gå vidare med en ny styrelse som inte sviker nykterhetsarbetet och lägger sina egna intressen framför cenaklets.

Ett intressant förhållande som gör att texten bibehåller sin satiriska hållning till karaktärerna, liksom att karaktären inte utvecklas och därmed kvarstår som satirisk typ, är en sidonotering till varför Albertina förändrar sin åsikt om Hjelm och Sander. Det är att Hjelm går emot att cenaklet skall betala de pengar Albertina ligger ute med efter det att hon köpt papper för att göra avskrifter av protokoll beställda av fru Karlsson i rättsprocessen. Fru Karlsson är arg för att hon anser sig vara orätt behandlad och har lämnat cenaklet. När Albertina inser att däremot Sander vill göra henne rättvisa och låta cenaklet betala vänder hon snabbt kappan. Plötsligt är allt Sander säger klokt och Hjelm har alltid varit en girigbuk. Vilket får en komisk effekt då det ställs som kontrast till den verkligt allvarliga kritik som framförts av reformisterna i denna del av boken. Hon blir påverkad av talen, men samtidigt är det hennes pengar som gör att hon byter fot, inte reformisternas reformvilja.

Denna förändring innebär att Albertina inte endast förändrar sin inställning till ungdomarna och deras reformer utan även till Bergström, som berättelsen igenom varit hennes hackkyckling. Nu visar det att Bergström skall gifta sig, och helt plötsligt är hon en ädel människa som Albertina alltid tyckt om. Ironiserandet över Albertina når i och med detta nya höjder. Aldrig har hon varit fånigare, än nu när hon äntligen gör ”rätt”.

2.7 Implicit författare

Det blir genom studium av de textstrategier som utgör den implicite författaren tydligt vilka fenomen som texten attackerar. Textens främsta kritik visar sig riktad mot konservativa tankegångar och mot dålig allmänbildning. Satiren vänder sig mot människor som beter sig som får och har lätt att följa en karismatisk ledare. Dessa utpekas genom den komiska framställningen av hur Albertina och de andra i cenaklet kramar om Hjelm utan minsta kristiska eftertanke. Det krävs otroligt mycket

för att de skall vända sin kritik mot honom och inte mot dem han beordrar dem att döma. Men så snart reformisterna får det retoriska övertaget, genom alltför tydliga moraliska övertramp från Hjelms sida, så byter hans anhängare "sida" direkt. Ironiskt nog lär de sig inget av detta utan fortsätter på samma sätt, fast med en ny ledare att lyda.

Den implicite författaren vänder sig även mot meningslösa rättsprocesser som snarare artar sig till häxjakt än förhindrandet av fortsatta brott. Detta går ihop med ovanstående tematik, och den genomgående kritiken mot hyckleri. Enligt min mening är texten framför allt inriktad på att protestera mot hyckleri i all form. Detta genom att framställa karaktärer som inte inser att de blir manipulerade av sin ledare. Detta visar sig på i princip varje sida, genom det glapp som finns mellan det händelseförlopp som skildras och den underliggande argumentation som protesterar mot samma händelseförlopp.

Viktigt att understryka är att textstrategierna inte styr läsningen mot att motivera avståndstaganden från nykterhetsrörelsens motiv, utan endast mot sättet rörelsen är uppbyggd på. Textens underliggande koder bäddar för kritik av en äldre (härskande och moralistiskt hycklande) generations kontroll över ett samhälle där unga (behärskade och ärligt idealistiska) borde få mer plats i debatten och möjlighet att genomföra de reformer de anser samhället behöver. Nepotism och vänskapskorruption borde inte förekomma eftersom de urholkar och skadar nykterhetsrörelsens verkliga kamp, samt skapar splittring och orättvisa.

2.8 Allegoriska drag

Än så länge har undersökningen kretsat kring att ge en förklaring till vilka textstrategier som är aktiva och som gör att texten framstår som satir. Men även utan en teoretisk undersökning är detta något som står klart redan före läsningen, genom bokens paratexter och kontext. Det har tidigare påvisats hur texten rent form- och språkmässigt understryker detta faktum och vilka tecken i texten som förhindrar en alltigenom bokstavlig eller mimetisk läsart.

I den tid som vi idag lever i blir en satir över nykterhetsrörelsens arbete i början av 1900-talet historiskt intressant, men kan verket säga något vidare om Kochs samtid, om vår samtid eller om människans natur? Jag vill pröva en allegorisk läsart och min hypotes är att texten med fördel även kan läsas som en framställning av större samhällseliga företeelser som i ett mikrokosmos.

2.8.1 Allegores tillämpad på Vattendroppen

För att tillämpa allegores borde man först identifiera vad bokens innehållsmässiga kärna är. Vad i boken är konstant och vad skulle kunna vara variabelt? Denna undersökning kommer ofrånkomligt att bli vinklad och har ingen ambition att vara på något sätt fullständig, utan är endast ett antal

allegoriska tolkningsförslag bland eventuellt fler möjliga.

Som grund används de textintentioner som tidigare påpekats under rubriken ”Implicit författare”. På ett extremt övergripande plan kritiserar boken hyckleri i all möjlig form. Detta kan anses vara verkets tematiska kärna. Utöver detta förekommer kritik mot fördomsfulla församlingar som letar efter, ja till och med konstruerar och projicerar, sådant som bekräftar deras fördomar om utomstående. Detta öppnar för en allegores som tillämpar texten på sektliknande organisationer i allmänhet.

Genomgående förekommer kritik mot språkförvrängning och urholkande av värdetunga uttryck, såsom sanning, rättvisa, jämlikhet och broderskap. Denna förskjutning beror i princip på dålig allmänbildning och en sekteristisk gruppering inom cenaklet.

En möjlig läsning är att se texten som en allegori över kyrkan, där framför allt de formalistiska tendenserna skulle lyftas fram som centrala. De självklara ritualerna, mekaniska fraserna som naglar fast världsbilden och det ständiga påpekandet om vad som är ”verklig nykterhetsarbete” går att koppla till blir en kritik mot en lagisk institution som tappat bort evangeliet. Ordkulisser är allt som finns kvar som efter århundraden av fraslärdomar totalt tappat sin mening. Alla medlemmar ber och är formellt troende, men de gör det av ren automatik och eftersom det för dem är självklart att organisationen skall se ut som den alltid gjort.

En annan möjlig läsning är att se texten som ett försvarstal för arbetarrörelsen, som möter motstånd och är omgiven av en slöja av fördomar. I denna tolkning blir reformen förestående och går som ett föredömligt exempel på hur ett maktskifte skulle kunna få ett toppstyrt och korrupt samhälle att omvändas till ett med större balans, då cenaklet efter reformen präglas av en större jämställdhet, solidaritet och framför allt demokrati. Men lika gärna kunde en kritik av arbetarrörelsens inre maktstruktur läsas in. Sådan kritik var legio efter den misslyckade storstrejken 1909, då många ansåg att ledningen gett efter för lätt och för tidigt. Med denna politiska infallsvinkel får slutkapiteln en smått utopisk karaktär. Antingen kan man se det som att det är samhället som förändras, eller som att det är en arbetarrörelse som tappat sitt driv och som finner ny kraft att fortsätta kämpa. En intressant anmärkning på detta spår är att jämföra de fraser som kvartalsprogrammen avslutas med i början, respektive slutet av boken: ”ORA ET LABORA! (Bed och arbeta!)”⁶⁶ ersätts av ”UPP TILL STRID!”⁶⁷ Även ur en synvinkel som inte är kopplad till arbetarrörelsen skulle boken kunna läsas som en allegori för ett samhälle, och då blir andra element framträdande. Rättsprocesserna läses då som kritik mot en rättsapparat som inte arbetar med att förebygga brott, utan snarare med häxjakter där brottslingar bekräftas som samhällets fiender.

⁶⁶Ib. s. 14.

⁶⁷Ib. s. 140.

Farliga tendenser återfinns där ledarna utan grunder dömer ut medlemmar från andra cenaker och det finns en vilja att stänga ute resten av världen. De stående anklagelserna om att oliktankande skulle vara landsförrädare får än större tyngd. Verket skildrar härmed bildningsproblematik inom en skendemokrati. Udden riktas mot människans benägenhet att följa en karismatisk ledare och hennes svårigheter att säga emot då hon kanske inte är bildad nog att förstå att hon blir manipulerad.

3. Avslutande diskussion

Det finns historiskt en litteraturteoretisk tendens att skilja roliga, parodiska och ironiska verk från ”seriösa”, ”normala” och ”stora” verk.⁶⁸ Detta kan vara en av anledningarna till att *Vattendroppen* sällan kommenteras i Kochs författarskap, trots att verket innehåller många av de arbetarlitterära ingredienser som Koch kopplas samman med. Boken tar ställning mot hyckleri och maktmissbruk, och argumenterar för en utveckling av samhället som är mer rättvis och solidarisk.

Denna undersökning har studerat de satiriska dragen i Martin Kochs *Vattendroppen*. Texten använder sig av många tekniker som skapar dubbla meningar. Dessa används på ett komiskt sätt trots att det är underförstått att kritiken är allvarligt menad. Komiken används med andra ord som vapen. Dessa tekniker är främst överdrifter, underdrifter, förvrängningar, antydningar, tvetydigheter och självmotsägelser. Dessa tar sig uttryck på flera nivåer, dels i den underförstådda förvrängning av händelserna som berättaren är ansvarig för, dels i glappet mellan berättaren och den implicita författaren. Textintentionen går i princip genomgående tvärt emot de faktiska orden. Detta genererar flera lager av betydelser som glider ovanpå varandra.

Företalet innehåller många motsägelsefulla element som främst verkar vara en lek med berättar- och metanivåer och är svår, om inte omöjlig, att koppla ihop logiskt med resten av texten. Det är ett företal, med en paratextuell funktion, och inget kapitel. Den paratextuella funktionen är viktig av pragmatiska anledningar. Ett befogat antagande är att företalets främsta funktion är att förbereda en satirisk läsart av möteshandlingarna och ge ledtrådar till textens ideologiska intentioner. Företalet ger delvis associationer till försvarstal, detta genom Mauritz Focks möjliga pseudonym för Koch. Även om denna funktion hos företalet är kryptisk så är den i min mening viktig och existerar spår i texten konstruerade för att leda till en satirisk läsart.

Vattendroppen bär på teman som är djupt mänskliga och ständigt aktuella frågeställningar kring etik och moral. Utöver detta pekar den på återkommande problem i vårt mänskliga beteende. Boken är på detta plan inte en kritik mot nykterhetsrörelsen, utan ett skarpt hugg mot bakåtsträvande och personer som är så inrutade i sitt sätt att resonera att de inte inser att de bär på förlegade tankesätt och bygger sin världsbild på fördomar.

Undersökningen har påvisat att karaktärerna som skildras är generaliserade ”typer” som inte är trovärdigt skildrade utan snarare övertydliga karikatyrer. Den tekniken är ägnad att skapa medvetenhet om texten som konstruktion och därmed styra läsningen mot kritisk distans. Satiren

⁶⁸För den klassiska stilhierarkin se Erich Auerbach, *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen* (Stockholm, 1998) s. 583f. Äv. Wallace Martin, *Recent Theories of Narrative* (Ithaca, 1986) s. 180.

tenderar även att hävda en ståndpunkt utan att lämna plats åt motargument. Den använder sig av alla möjliga i och för sig sansade argument, men blandar samman dessa i fullständigt vansinniga resonemang, vilket gör att dessa klumpas ihop med den idioti läsaren inte vill identifiera sig med.

Det smått utopiska tillstånd som uppstår i och med reformen och när cenaklet genom kvartalsövergången går i ett nytt tidevarv, exemplifierar den form av normalitet som, enligt Quinteros, satirikern gärna visar upp som kontrast till den negativa världsbild som kritiseras.⁶⁹ I och med detta blir argumentationen starkare då den inte endast slår vilt omkring sig, utan även visar hur fantastiskt det skulle vara om alla enigt ställde sig på utopins sida.

Genom en allegores har undersökningen även visat att *Vattendroppen* kan placeras in i flera andra kontexter än just nykterhetsrörelsen. I och med transformationen av läsningen skulle skilda element betonas, och textens olika tendenser skulle bli mer synliga. En sådan läsart avlägsnar sig från textens omedelbara kontext i IOGT, men knyter å andra sidan an till andra aktuella fenomen i bokens samtid – arbetarrörelsen, kyrkan eller hela samhället, antingen enskilda institutioner eller som helhet. En allegores av det slag jag prövat gör det alltså möjligt att renodla och syna olika element i boken som annars lätt hamnar i skuggan av huvudproblematiken.

Slutligen går det att fastställa att ett satiriskt framställningssätt fungerar som en trojansk häst för läsaren. Moderna människor tar i allmänhet inte till sig explicit moraliserande texter. Moraliserande texter väcker kritik genom att tvinga på läsaren sina åsikter. En god satirs distans och bitande humor gör det lättare för en modern ironiskt distanserad läsare att ta till sig textens underliggande moraliska attityder. De satiriska framställningssätten kan få en sådan läsare att känna sig smart, samtidigt som hen uppmuntras att ta en underdogsställning, eller möjligen en från ovan kritiskt distanserad position, gentemot den rådande galenskapen i världen.

⁶⁹Se ovan under rubriken ”1.3.1 Satiriska framställningssätt”.

Käll- och litteraturförteckning

- Alliker Rabb, Melinda: "The Secret Life of Satire" i *A Companion to Satire*, red.: Ruben Quintero (Malden, Oxford, Carlton, 2007) s. 568-584
- Auerbach, Erich: *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen* (ty.orig. 1946), övers. Ulrika Wallenström (Stockholm, 1998)
- Bachtin, Michael: *Dostojevskijs poetik* (ry.orig. 2002), övers. Lars Fyhr & Johan Öberg (Gråbo, 2010)
- Barthes, Roland: *S/Z* (fr.orig.1970), övers. Malon Höjer (Staffanstorps, 1975)
- Berek, Peter: "Interpretation, Allegory, and Allegoresis" (*College English* Vol. 40, 1978:2) s. 117-132
- Bloom, Edward A.: "Satire" i *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, red.: Alex Preminger, T. V. F. Brogan, Frank J. Warnke, O. B. Hartison jr. & Earl Miner (Princeton, 1993) s. 1114-1117
- Chatman, Seymour: "In Defense of the Implied Author" i *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film* (Ithaca, London, 1990) s. 74-89
- Ekelund, Ann-Sofie: *Konsten att protestera. Om satir i litteraturen* (Scripta Minora nr 23, Växjö, 1994)
- Fowler, Alastair: *Kinds of Literature, An Introduction to the Theory of Genres and Modes* (Cambridge, 1982)
- Genette, Gérard: "Den allvarsamma parodin" (fr.orig. i *Palimpsestes. La littérature au second degré*, 1982), övers. Johan Öberg (*Ord och bild*, 1990:3) s.19-36
- Granlid, Hans O.: *Martin Koch och arbetarskildringen* (diss., Stockholm, 1957)
- Harris, Robert: *The Purpose and Method of Satire* (1990) <http://www.virtualsalt.com/satire.htm> access 2010.10.19
- Koch, Martin: *Vattendroppen. En historia om nykterhet och brödraskap* (Stockholm, 1912)
- Kuiper, Koenraad: "The Nature of Satire" (*Poetics* 13, 1984) s. 459-473
- Martin, Wallace: *Recent Theories of Narrative* (Ithaca, 1986)
- Pavlovskis-Petit, Zoja: "Irony and Satire" i *A Companion to Satire*, red.: Ruben Quintero (Malden, Oxford, Carlton, 2007) s. 510-524
- Quintero, Ruben: "Understanding Satire" i *A Companion to Satire*, red.: Ruben Quintero (Malden, Oxford, Carlton, 2007) s. 3-10
- Rydbeck, Kerstin: *Nykter läsning. Den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896-1925*

(diss., Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen Nr 32, Uppsala, 1995)

Sundström, Erik: *Radikalism och religiositet. En studie av tidsattityd och idébakgrund i Martin Kochs diktning* (diss., Stockholm, 1961)

Whalhorn, James: "Allegory i. Western" i *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, red.: Alex Preminger, T. V. F. Brogan, Frank J. Warnke, O. B. Hartison jr. & Earl Miner (Princeton, 1993) s. 31-35